

არსენ ბურჯალიანი

ირაკლი კლანდია

ქართული მეცნიერების დიდი შენაძენი¹

2010 წლის დასაწყისში გასრულდა ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის (ქვაი-ს) ოთხტომეულის გამოცემა (I ტ. 1996, II ტ. – 2010, III ტ. – 2008 და IV ტ. – 2004), რაც საეტაპო მოვლენაა ქართული ფილოსოფიისა და ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის შესწავლის საქმეში.

ქვაი-ს მომზადება დაიწყო საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის 1986 წლის 30 იანვარის დადგენილებით, რომლის საფუძველზე შეიქმნა სარედაქციო კოლეგია (მთ. რედაქტორი აკად. შალვა ხიდაშელი, მოადგილე აკად. გ. თევზაძე და სწავლული მდივანი – ფილოს. მეც. დოქტორი მიხეილ მახარაძე) და გამოიყო ფინანსები ქვაი-ს მოსამზადებლად.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ოთხტომეული არ არის შემოფარგლული მხოლოდ ქართული ფილოსოფიური ძეგლების შესწავლა-განხილვით და მასში სათანადო ყურადღებაა მიქცეული როგორც ისტორიულ ძეგლებსა და ისტორიკოსთა ნაშრომებზე (ასწლოვანი მატიანე, ქართლის ცხოვრება, ივანე ჯავახიშვილის შრომები...), ისე მწერლების (რუსთაველი, სულხან-საბა ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ილია ჭავჭავაძე და სხვ.) შემოქმედებაზე და მეცნიერთა (ტბელ აბუსერის ძის, ივანე თარხნიშვილის და სხვ.) ნაშრომებზე. სწორედ ამის გათვალისწინებით ეწოდა ოთხტომეულს – ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია.

ქვაი-ს ოთხტომეულის მომზადებაში მონაწილეობდნენ თანამედროვეობის წამყვანი ქართველი ფილოსოფოსები და ქართული ფილოსოფიის ისტორიის სპეციალისტები (შ. ხიდაშელი, გ. დედაბრიშვილი, ვ. კაკაბაძე, რ. შენგელია, გ. თევზაძე, ს. ავალიანი, მ. ბეჟანიშვილი, ვ. გოგობერიშვილი, ა. ბრეგაძე, დ. დანელია, ლ. ზაქარაძე, მ. მახარაძე, თ. მთიბელაშვილი, ლ. მჭედლიშვილი, გ. შუშანაშვილი, ლ. წურწუშია). ფილოსოფოსების გარდა, ოთხტომეულის მომზადებაში მონაწილეობა მიიღეს აგრეთვე, ჰუმანიტარული დარგის მეცნიერების წარმომადგენლებმა (ლ. ჭილაშვილმა, რ. ბარამიძემ, მ. რაფაევამ და პ. ჩხეიძემ).

ქვაი-ს ოთხტომეულის ერთ-ერთი უმთავრესი ღირსება არის ის, რომ პირველად ქართულ მეცნიერებაში მოხერხდა ქართული ფილოსოფიისა და ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის გააზრება IV საუკუნიდან XX საუკუნის ჩათვლით. აქამდე, მართალია, გვექონდა შ. ნუცუბიძის ქართული ფილოსოფიის ისტორიის ორტომეული (I ტ. 1956, II ტ. 1958), მაგრამ ის იყო არასრული და მთვარდებოდა სოლომონ დოდაშვილის მსოფლმხედველობის განხილვით. ამდენად შ. ნუცუბიძის ქართული ფილოსოფიის ისტორიაში განხილული არ იყო ქართული ფილოსოფიის მთელი საუკუნენახევრიანი ყველაზე ნაყოფიერი მონაკვეთი (განსაკუთრებით ეს ითქმის XX საუკუნეზე).

¹ ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ოთხტომეულის (I-IV ტომები, 1996-2010 წწ.) გამოცემების გამო).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ფილოსოფიის ისტორიის და ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ცალკეულ მონაკვეთზე არსებობდა შ. ხიდაშელის, გ. თევზაძის, გრ. კალანდარიშვილს, თ. კუკავას, ვ. გაგოიძის, გ. დედაბრიშვილის, ვ. კერძევაძის, ფ. ნადიბაიძის და სხვათა მნიშვნელოვანი გამოკვლევები, მაგრამ ეს იყო ცალკეული მონაკვეთები და არა ერთიანი ქართული ფილოსოფიის ისტორია.

ამის გარდა, ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის საკითხები განხილული ჰქონდა მეცნიერების სხვადასხვა სფეროს წარმომადგენლებს (ნ. მარს, ივ. ჯავახიშვილს, კ. კეკელიძეს, ივ. ბერიტაშვილს, ა. ფრანგიშვილს და სხვ.). მაგრამ ქართული ფილოსოფიისა და ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის საკითხები მთლიანობაში დასაწყისისა და XX საუკუნის ჩათვლით პირველად სარეცენზიო ოთხტომეულში განხორციელდა.

ქვაი-ს ოთხტომეულში დიდი ყურადღება ექცევა დასავლეთის, კერძოდ, ბერძნული, გერმანული და რუსული ფილოსოფიის მნიშვნელობას ქართული ფილოსოფიისა და ფილოსოფიური აზრის ჩამოყალიბებაში. ამ მხრივ საყურადღებოა ნეოპლატონიზმისა და ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის (არეოპაგიტული მოძღვრების სახით), კაპადოკიელი მამების მსოფლმხედველობითა და ათენის მწიგნობართა სკოლის წარმომადგენელთა შეხედულებების საფუძვლიანი განხილვა და ქართული ფილოსოფიისთვის მისი მნიშვნელობის ჩვენება (I ტომი), რუსული ენის მეშვეობით შემოსული ევროპული ფილოსოფიის (ძირითადად გერმანულის) ძეგლების როლის ჩვენება და XIX-XX საუკუნეებში ქართულ ფილოსოფიაზე გერმანული ფილოსოფიის გავლენის წარმოჩენა (IV ტომი).

ქვაი-ს I ტომში, რომელიც მოიცავს IV-XII საუკუნეებს, განხილულია ქართული ფილოსოფიისა და ფილოსოფიური აზრის ჩამოყალიბების საწყისი ეტაპი, ნეოპლატონიზმისა და კაპადოკიელი მამების მსოფლმხედველობის ათვისება საქართველოში, რელიგიური და თეოლოგიური პროცესები, ფილოსოფიური და მსოფლმხედველობრივი იდეები ქართულ მწერლობასა და ხელოვნებაში, ეფრემ მცირეს, იოანე პეტრიწის, არსენ იყალთოელისა და რუსთაველის მსოფლმხედველობის საკითხები. ასევე I ტომში რუსთაველის მსოფლმხედველობის განხილვისას დიდი ყურადღება ექცევა ქართული რენესანსის საკითხებს. ამავე ტომში დანართის სახით შესულია ივ. ჯავახიშვილის ორი მნიშვნელოვანი სტატია, რომლებიც ეხება ზნეობის საკითხებს შუა საუკუნეების საქართველოში და დაწერილია გასული საუკუნის დასაწყისში.

II ტომი ეძღვნება XIII-XVIII საუკუნეებს, რომელიც არაერთგვაროვნებით ხასიათდება როგორც სახელმწიფოებრივი ძლიერების, ისე კულტურული თავლსაზრისით. თითქმის ოთხსაუკუნოვანი დაღმავლობის პერიოდი, XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ერთგვარი აღმავლობით ხასიათდება როგორც პოლიტიკური, ისე კულტურული თავლსაზრისით. ვფიქრობთ, გამართლებულია ის, რომ XIII-XVIII საუკუნეების ქართული ფილოსოფიური აზრის არსის ჩვენებისთვის განხილულია ტბელი აბუსერისძისა და ჟამთააღმწერლის შემოქმედება, ვახუშტი ბატონიშვილის მოსაზრებები, რომლებიც გამოთქმულია „ქართლის ცხოვრებაში“.

II ტომში ასევე მნიშვნელოვანია თარგმნილ ფილოსოფიურ ლიტერატურაზე ყურადღების გამახვილება, რომელიც ძირითადად ანტონ პირველსა და მის მთარგმნელობით სკოლას უკავშირდება. ასევე საყურადღებოა სულხან საბა ორბელიანის, ვახტანგ VI-სა, დავით გურამიშვილისა, ანტონ პირველისა და ალექსანდრე ამილახვრის შემოქმედების საფუძვლიანი ანალიზი.

III ტომი XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისს მოიცავს და მასში განხილულია დავით და იოანე ბატონიშვილების, იოანე ხელაშვილის, სოლომონ დოდაშვილის, ქართველი რომანტიკოსების, გერასიმე ქიქოძის, ილია ჭავჭავაძის, ქართველი ხალხოსნების, ქართველ მწერალთა (აკაკი, ვაჟა, გიორგი წერეთელი, ანტონ ფურცელაძე, იაკობ გოგებაშვილი და სხვ.), მესამე დასელთა ფილოსოფიური და სოციოლოგიური შეხედულებები.

საგანგებოდ უნდა გამოიყოს IV ტომი, რომელიც მოიცავს ფილოსოფიის განვითარებას საქართველოში XX საუკუნეში უნივერსიტეტის დაარსების შემდეგ. აქ გამოკვეთილია ძირითადი თემები, რომელთა საფუძვლიანი დამუშავება ხდებოდა განსახილველ ეპოქაში, კერძოდ: ფილოსოფიის ისტორია, ლოგიკა, მარქსისტული ფილოსოფია, დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი, აქსიოლოგია (ეთიკა, ესთეტიკა), სოციოლოგია, რელიგიის ფილოსოფია და ათეიზმი, კულტურის ფილოსოფია, ფილოსოფიური ანთროპოლოგია, ბუნებათმეცნიერების ფილოსოფია. ქვაი-ს ოთხტომეულის IV ტომში განხილული თემების და ცალკეულ მოაზროვნეთა თვალსაზრისების ანალიზიდან ცხადი ხდება, რომ ქართულმა ფილოსოფიამ XX საუკუნეში განვითარების მწვერვალს მიაღწია და ამასთან მყარი საძირკველი ჩაყარა მომავალი კვლევა-ძიებისთვის. მართალია ქვაი ძირითადად თემატური პრინციპითაა აგებული, მაგრამ გამორჩეულ ქართველ მოაზროვნეებს (იოანე პეტრიწი, ანტონ პირველი, სოლომონ დოდაშვილი, გერასიმე ქიქოძე, შალვა ნუცუბიძე, სერგი დანელია და სხვა) საგანგებოდ ეძღვნება ცალკე თავები.

ოთხტომეულის მიმართ გავქვს შენიშვნები:

1. ვფიქრობთ, ოთხტომეულის II და III ტომებში განხილული საკითხების გამოიჯვნა სრულად ვერ მოხერხდა. ასე მაგალითად, იოანე ხელაშვილის, დავით და იოანე ბატონიშვილების მსოფლმხედველობათა მიკუთვნება მხოლოდ XIX საუკუნეებისთვის არ უნდა იყოს სწორი.
2. რახან ოთხტომეული ძირითადად თემატური პრინციპითაა წარმოდგენილი, ზოგიერთი მოაზროვნის შეხედულებები შეიძლება განხილულიყო ამ პრინციპით და საგანგებო განხილვის საგანი გამორჩეული ფილოსოფოსების მსოფლმხედველობა გამხდარიყო.
3. XX საუკუნის ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიაში, ვფიქრობთ, აუცილებელი იყო კ. გამსახურდიას, გრ. რობაქიძის, ვიქტორ ნოზაძის მსოფლმხედველობათა განხილვა.
4. მართალია ოთხტომეული XX საუკუნით მთავრდება, მაგრამ მასში ვერ აისახა ის მრავალმხრივი ცვლილებები, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ მოხდა ქართულ ფილოსოფიაში.

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია იგეგმება ოთხტომეულის ხელახალი გამოცემა და იმედია მასში გათვალისწინებული იქნება ეს შენიშვნები.

დასასრულს კი აღვნიშნავთ, რომ ქართულ ფილოსოფიაში არსებული კვლევა-ძიების შედეგების გათვალისწინებით და მის საფუძველზე ქვაი-ს ოთხტომეულის გამოცემით კიდევ ერთი წარმატებული ნაბიჯი გადაიდგა ქართული კულტურის შესწავლის თვალსაზრისით. ამდენად, ქვაი-ს ოთხტომეულის გამოცემა ძალზე მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.